

MEŞRUTİYET DÖNEMİ BASIN VE BASINDA ORDU- SİYASET İLİŞKİSİ*

The Press In The Constitution Term And The Army- Politics Relation At The Press

Dr. Mehmet Ali KARAMAN

ÖZET

1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet pek çok alanda olduğu gibi basın dünyasının da özgür bir ortama kavuşmasını sağlamıştır. Meşrutiyet ile birlikte ortaya atılan hürriyet naraları en çok gazete sütunlarında yer bulmuş, bu yazı ve makalelerin altına da Osmanlı subayları imzalarını atmışlardır. Sürekli tenkit edilmelerine rağmen siyaset ile iç içe olan Osmanlı subayları, II. Meşrutiyet yıllarında devletin işleyişine her fırsatta müdahil olmuşlardır. Bu çalışmamızda Meşrutiyet basını ve askerlerin basında kendilerine yer bularak siyasetle meşguliyetleri konusu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Basın, Ordu, Siyaset.

ABSTRACT

Second Constitution which was declared in 1908 has provided the press world to resume a free context as well as several other fields. Freedom screams that were raised by the Constitution have taken place mostly in the paper columns. Ottoman officers have put their signature on these texts and essays. Although they were criticized permanently, Ottoman officers were familiar with the politics and they were intervenor to the treatment of the state at every turn in years of Constitution. In this study, it will be elaborated on the Constitution press and the officers' occupation with the politics by means of finding place to them selves at the press.

Key Words: Second, Constitution, Press, Army, Politics.

Giriş

Neşriyata ve beyana vasıta olarak düşünülen gazete zamanla siyasi örgütleşmede iki yanlı görev yüklenir. Halka hitap etmek için, halk tarafından anlaşılacak ve ona hitap etmek anlayışına varan siyasi örgütlerin vazgeçilmez organı haline alır¹. Anlatılan ne olursa olsun halkın eğitim seviyesi ve algı kapasitesi ile sınırlıdır. Belli dönemlerde eğitim dendiği zaman akla sadece dini anlamda kitapların okunması, yazma denince de din adamlarının kaleme aldığı belli başlı eserler gelmekteydi. Basın mantığı ile günlük hayata dair taze bilgi ve belgeler içeren gazetelerin okunması halk için meşrutiyet rejiminin getirdiği yenilik rüzgârıyla

* Bu çalışma Mehmet Ali Karaman'ın "Askeri Matbuat ve II. Meşrutiyet Dönemi Siyasi Hayattaki Rolü" isimli doktora tezinden üretilmiştir

¹Cavit Orhan Tütengil, *Yeni Osmanlılardan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği*, İş Bankası Yay. İstanbul 2011, s.14.

birlikte hazmedilmesi kolay bir yenilik olmuştur. Bu gazetelerde yazar olmak, meşrutî değişimde söz sahibi olmak hevesiyle yaşayan heyecanlı bir kesimin fikirlerini pazarlayabilmelerine ciddi fırsat vermiştir.

Ucuz, sıradan basın okuyucuya, icatların, maceraların, yeni bir muhayyilenin dünyasını açıyordu. Çeviricilik sanatı yaygınlaştı. Batıda yazılan ağır felsefik eserler yerlerini halk için yazılmış kolay anlaşılır romanların çevirisine bırakmıştır. Bütün bunlar dilin kolayca anlaşılmasına da ortam hazırlarken yazışma dilinin de daha sade ve anlaşılır olmasına ortam hazırladı. Eskinin sivrilmiş kişileri devletin tercüme odasında² yetişirken, bu dönemin pek çok sivrilmiş edebi kişileri Bab-ı Âli kitapçılarının kitap çeviriciliğinin çıraklık dönemlerinden gelmiştir. Ahmet Mithat, Şemsettin Sami, Hüseyin Rahmi, Hüseyin Cahit ve Ahmet Rasim gibi isimlerin hepsi Bâb-ı Âlî kitapçılarına hatta Padişah için ısmarlanmış âdi roman çeviriciliğiyle yazı hayatına atılmışlardır³.

1- Basında Ordu Siyaset

Genel temayül her ne kadar ordunun siyasete müdahale etmemesi yolunda ise de, bunu başarmak hemen hemen hiçbir dönemde gözlenen bir durum olmamıştır.

² II. Mahmut 20 Recep 1236/23 Nisan 1821'de tercüman yetiştirmek ve Babiâli memurlarından dil öğrenmek isteyenlere yabancı dil öğretmek amacıyla Tercüme Odası kurulması için bir Hatt-ı Hümayun yayınladığı gibi, odanın başına getirilecek olana ayda 500 kuruş maaş verilmesi için Defterdar' a buyruldu yazılmıştı. Fakat tercümanlığa ve odanın başına henüz kimse getirilmemişti. Konu Meclis-i Vükela'da 'görüşülürken dil bilmesi ve kültürlü olması dolayısıyla devrin Vakanüvisi Şanizade Atullah'ın, adı geçmişse de böylesine bir işin ulemadan biri için küçültücü demek olduğundan uygun karşılanmamıştı. Bu nedenle 'hala Babiâli'deki tercüme işlerini yürüten Yahya Efendi, Mühendishane'deki görevinden alınarak asaleten Babiâli Tercümanlığı'na ve Tercüme Odası'nın başına getirildi. Böylece Tercüme Odası kurulmuş oluyordu. Yahya Efendi Babiâli'ye sunduğu: bir yazıda görevini, "bu kulları Babiâli'de tercümesi iktiza eden resmi ve franseviyüli, bilirade-i Seniye memur tayin buyrulmuş olup medar-ı maaş ve sebab-i intiaş olmak üzere maliye beş yüz kuruş tahsis kılınmış olduğu 'şeklinde anlatır. Bkz. Cahit Bilim, "Tercüme Odası", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13495.pdf> (30/08/2012),

Tercüme Odasından geleceğın ilk Avrupa dili öğrenmiş aydınları yetişmeye başlamıştır. Burada öğrenilen Fransızca aracılığıyla Fransız edebiyatı ve düşünö ile ilk tanışma başlamıştır. Divan Edebiyatından Tanzimat Edebiyatına geçiş de bu Tercüme Odası yolu ile olmuştur. Bkz.Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yay., İstanbul 1978, s.197.

³ Bu isimler kitapçı Karabet'ten gelen polisiye romanları Sultan Abdülhamid için çevirmiş, elde ettiği gelirlerle de Larouse ansiklopedi satın almıştır. Bkz. Hilmi Bengi, *Gazeteci, Siyaset ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2000, s.18. Niyazi Berkes, *a.g.e*, ss.362-363.

Demokrasilerin özünde yatan gerçek sivil iradenin egemen olması sürecidir. Sivil iradenin ya da demokrasinin kutsallığına inananlar silahı her zaman sıkıştığında başvurulacak vazgeçilmez bir destekçi olarak algılamıştır. Bunun savunmasını yaparken de “ordu demokrasinin teminatıdır” mantığıyla yaklaşarak, demokratik anlayışlarla çelişen yaklaşımlar sergilemişlerdir. Ordunun politikaya müdahalesi her tarafta tenkide maruz kalıyordu. Silahlı kuvvetin devlet işlerine müdahalesinin vahim neticeler doğurduğu artık inkâr edilmiyordu. Askerin politikadan ayrılması lüzumu kesin olarak isteniyordu⁴. Ordu ve cemiyet arasında düşülen görüş ayrılıkları bazen çok açık olmamakla birlikte çoğunlukla İngiltere ile Almanya arasındaki bir rekabet sorunu biçiminde ortaya çıkmaktaydı. Cemiyet İngiltere’ye ordu ise Almanya’ya dönüktü ve cemiyet’in yayın organlarının birinde çıkan Almanya ile ilgili bir eleştiri aslında ordunun eleştirilmesi anlamına gelmekteydi⁵. Jön Türkler, İngiltere tarafından desteklenmenin değerini, başka bir deyimle, İngiltere’nin düşmanlığını kazanmanın arzulanacak bir şey olmadığını iyi biliyorlardı⁶.

Namık Kemal’in 1872 yılında Sultan Abdülaziz tarafında sürgün edilişi sırasında damadı olacak olan Menemenli Zade Rıfat adında genç bir kurmay subay tarafından yayımlanan ve asıl olarak vatanseverlikle ilgili edebi makaleleri içeren “Çanta” adlı bir derginin kendisine gönderilmesi mutlu bir şaşkınlık yaratmıştı. Bir tür “Subay Edebiyat Mecmuası” olan Çanta, az çok açık bir şekilde, imparatorluğun siperi olarak, bir örnek subay tipi yaratmaya çalışıyordu⁷. Çanta’nın gelirleri Cemiyet-i İlmiyye’ye gitmekteydi. Namık Kemal yayıncıya şunları yazmıştı: “Yaşasın Yeni Osmanlılar. Bundan on sene evvel devlet bir ceride-i Askeriye neşretmek isteyip de zabitler içinde kâtipten bozma iki üç kişiden muharrirlik edebilecek adam bulamadığı sırada, gökten bir melek nazil olsa da on sene sonra yirmişer yirmi ikişer yaşında zabıt ve hatta şakirdlerimiz, milletin üstad ve melk-i mücid-i edebiyatı olacağını haber verseydi, kim inanırdı. La

⁴ Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet Bir Devrin İcyüzü 1908-1918*, Arba Yay., İstanbul 1989, s.102.

⁵ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1808-1914)*, Kaynak Yay., İstanbul 1984, s.104.

⁶ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki*, s. 74.

⁷ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yay., İstanbul 2009, s.243.

havle velâ kuvvete illâ billâh, bu milletin mi hayatından ümit yokmuş, bu halkın mı terbiyesi kabil değilmiş, onu düşünenlerin beyni kurusun, onu söyleyenlerin dili tutulsun”⁸.

Cemiyet meselesinde, asker ile işbirliği oldukça açık bir şekilde izlenebilir. Mesela Cemiyet, birkaç yıldır Mekteb-i Harbiye talebesi arasında büyük rağbet gördüğü kaydedilen *Mebahis-i İlmiyye* adlı bir dergi yayınlamaktaydı⁹. Ordunun her zaman en büyük zaafı ve eleştiri kaldırır tutumlarından birisi siyasete müdahale etmesidir. Meşrutiyetin ilanından sonra gerek gazete sütunlarında gerekse bizzat padişahın konu ile alakalı yorumlarıyla kendini hissettiren bu sancılı durum Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde oldukça yoğun olarak gündemi işkâl eden ordunun siyasete müdahalesi, cumhuriyetin ilanından sonra da kurulan rejimin militer yapısı gereği daha rahat hareket ortamı bulmuştur. Konunun hassasiyetini ve anti demokrat bir yaklaşım olduğunun vurgulanması üzerine ya ihtilal yaparak ya da muhtıra yayınlamak suretiyle reaksiyon gösteren ordu, askerin siyaset üzerindeki gücünü hissettirmiştir. Ordunun siyasete müdahalesi Osmanlı askeri basımında da zaman zaman konu edilmiş ve meselenin hassasiyetine değinilmiştir. Bağdat'ta yayın yapan “*Kılınç*” Askerin siyasetle alakasını açık dille eleştirmiş, “*ordusu siyasetle meşgul bir hükümet dost ve düşmanlara karşı maskara olur*” yaklaşımında bulunmuştur¹⁰.

2- Meşrutiyet Öncesi Dönem Genel Durum

Halkın meşrutiyetten beklentileri çok net olmamakla birlikte Meşrutiyeti ilan edenlerin bunu halk için yapıp yapmadıkları da müphemdir. Devletin varlığına, dolayısıyla Sultana en çok güç veren ordunun meşrutiyet konusundaki tutumu, askeri okullardan başlayarak fazla üst rütbelere çıkmamak kaydıyla büyük bir kesiminin meşrutiyet yanlısı olduğu kesindir. Tamamen dışarıdan beslenen bu düşünce sahipleri, sultanın kolunu kanadını kırarcasına tedbirler alıyor, hareket

⁸ Mithat Cemal Kuntay, *Namık Kemal Devrinin İnsanları ve Siyasi Olayları Arasında*, Milli Eğitim Basımevi İstanbul 1949, C.II. Kısım I. s.231. Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, s.243.

⁹ Şerif Mardin, *a.g.e.*, s. 248.

¹⁰ İsimsiz, “Hiss-i Vazife”, *Kılınç*, S.2, 25 Kanun-ı evvel 1325, s.1.

alanını gitgide daraltıyorlardı. Sultanı Meşrutiyeti ilana zorlayan ve buna zemin hazırlayan en belirgin olaylar oluş sırası ve merkeze yansıtılması bakımından son derece enteresan ve planlı birer senaryonun parçası gibiydiler. Subayların birer ikişer dağa çıkması, okullarda gizli teşkilatlar oluşturma modası, basın yoluyla sultana yapılan çeşitli baskılar ve yurt dışına kaçmayla çıkış yolu arayan İstanbul-Selanik-Cenevre-Paris koridorunu sürekli açık tutan aydınların tutumları, malum senaryoyu sahneye koymaktan farklı bir şey değildi. Hürriyet adına dağa çıkan Resneli Niyazi aslında zannedildiği gibi bölge halkının da desteğini almış değildir. Resneli Niyazi'nin halka baskı yaptığı, vatandaşın malını mülkünü gasp ettiği bölgede görev yapan kaymakamın merkeze çektiği telgrafta sabittir. Gene bir grubun devletin memuru olduğunu bölgede faaliyet göstermeleri üzerine yapılan tahkikatta Resneli Niyazi'ye bağlı başıbozuklar oldukları anlaşılmış ve merkeze telgrafla rapor edilmişlerdir¹¹. Aynı dönemlerde Resneli'ye halkın iltihak etmesini önlemek adına hükümet tarafından nasihat heyetleri oluşturulması yolunda çalışmalar yapılmıştır¹². Sultan'ın etkisizleştirilmesi adına kendisinin çok güvendiği Arnavutların da Meşrutiyet yanlısı oldukları Firzovik'te yapılan toplantıda ise Abdülhamid karşıtı olduklarına dair bir görüş ya da belirsizlik hâkimdir. Halkın Üçüncü Ordu'nun bazı zabitlerinin dile getirdiği Meşrutiyet talepleri ve saraya yöneltilen tehditlere ne ölçüde katıldığına dair sarih bilgilere sahip değiliz. Avusturya Ordusunun Kosova'yı işgal edeceği haberi üzerine infiale kapılan Firzovik ahalisinden yaklaşık 20 bin kişilik bir topluluğun, İttihatçı bir zabıt olan Miralay Galip Bey'in ajitasyonu ile meşrutiyet yanlısı bir toplulukmuş gibi yönlendirilmesi ve mıntıkada tümen komutan vekilliğinde bulunan Fevzi Bey'in bu gösteriye müdahale etmemesi için tabiatından anlaşılacağı üzerine rejim aleyhtarı bir gösteri olmamasına rağmen, Arnavut'a çok güvenmesiyle tanınan II.

¹¹ Fırafî Ahmed Niyazi'nin Debre kazasında dolaşıp avenesiyle beraber köyleri gezdiği ve buralardan toplayacağı askerî kuvvetle güçlenip mal sandıklarındaki nukûdâtı gasp etme niyeti olduğu, Ohri Kumandanlığı'yla yapılan haberleşme neticesinde öğrenilmiş olduğuna dair Debre Mutasarrıflığı'ndan Hüseyin Hilmi Paşa'ya telgraf. Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı, 4/232, İSAM Kütüphanesi, 26 Haziran 1324, Görice kasabasına Nizamiye Taburu kumandasında bir gurup ile bazı başıbozukların geldiği ve kendilerinin takibe memur olduklarını söyleyip İstruga nahiyesine doğru gittiklerini fakat bunların Niyazi'nin avenesinden olduklarının anlaşıldığı ve kazada kuvvet olmadığından tahkikatta bulunmadığına dair İstarova Kaymakamlığı'ndan gelen iki telgrafın sureti. Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı, 4/230, İSAM Kütüphanesi, 3 Temmuz 1324.

¹² BOA, Y.A..HUS., Dosya:523 Gömlek: 116, (18 C 1326).

Abdülhamid'in maneviyatı üzerinde menfi bir tesirde bulunması normaldir¹³. Bilakis, Firzovik'te alınan kararlar neticesinde toplantıya katılanlar büyük bir nezaket içinde padişahı, anayasanın ilanını ve meclisin açılmasını istemişti.

II. Meşrutiyetin ilanından sonra ülkenin karışıklık içindeki döneminde söz sahibi önemli bir isim olan Hüseyin Cahit, konu ile alakalı *Tanin* Gazetesi'nde yayınladığı makalesinde Ordunun önemini vurgularken Orduyu Anayasanın koruyucusu olarak görmekle beraber meşruti yönetim kurulduktan sonra fazla müdahalenin gereksizliğini vurgulamaktadır.¹⁴ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin söz sahibi olduğu dönemleri incelerken cemiyeti oluşturan kadroların ordu ile alakalarını iyice incelemek gerekir. Temel olarak cemiyetin oluşum ve yayılma ortamı tamamen harbiye eksenli olduğundan subayların gelişen olaylar karşısında devletin memuru mantığıyla hareket etmelerini ve tepkisiz kalmalarını beklemek hayalperestlik olurdu. Sultanın bu konuda Hatt-ı Hümayun yayınlaması ya da çeşitli subayların gazete ve dergi sütunlarından ordunun siyasete müdahalelerinin doğuracağı sakıncalara vurgu yapan yazılar yayınlaması beyhude çırpınışlar olmaktan öteye gitmemiştir. Jön Türk yayımları çeşitli yollarla ülkeye sokulmuş, orduda yüksek okullarda ve aydınlar çevresinde ilgiyle izlenmiştir¹⁵. İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan *Şuray-ı Ümmet* gazetesinin Harbiye Mektebi Matbaası'nda basılması Ordu – Cemiyet - Basın ilişkisinin ne denli iç içe olduğunun da ayrı bir göstergesi idi. Harbiye içerisine dışarıdan gizlice sokulan çeşitli yayınlar yoluyla talebelerin arasında hürriyet söylemleri fazlaca yayılmakla kalmamış ciddi bir Abdülhamid karşıtlığı kendini göstermiştir. Cemiyetin iktidarda olduğu dönemlerde muhalefete karşı tutumunu oldukça kolaydır. O dönemde Kastamonu'da neşredilen *Zafer Gazetesinin* Vilayet Matbaası'nda basılıp basılamayacağına dair Kastamonu Valiliği'nin yazısına cevaben "*Hükümete muhalif bir gazetenin resmi matbaada basılamayacağı Dâhiliye Nezareti tarafından bildirilmiştir*"¹⁶. Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarı olması

¹³ Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2001, s.89.

¹⁴ Hüseyin Cahit, "Askerler ve Cemiyet" *Tanin*, 26 Ekim 1909.

¹⁵ Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1994, s. 52.

¹⁶ BOA, *DH. İD.* Dosya:79 Gömlek12, (16 M 1330).

dolayısıyla muhalif duruşu münasebetiyle Cemiyet de bir çeşit sansür yolunu tercih etmiştir.

3- Askerin Siyasete Müdahalesi

1909 Nisanına kadar asker, politikacının yanında ikinci derecede bir rol oynamış ve yalnız küçük rütbeli subaylar Cemiyet'e üye olmuşlardır. İsyân yüksek rütbeli subayları da işe karıştırmıştı¹⁷. İttihatçı askerler 31 Mart'ın ardından şiddetli bir üslupla müdahale hakkını kendinde görmüşlerdir. Başta üçüncü orduya mensup askerler olmak üzere gönüllü Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan siviller; Osmanlı karşıtı Bulgar, Sırp ve Arnavut çete mensuplarından müteşekkil bu ordu hürriyet için başkentteydi. Şehre giren askerlerin belirli yerleri top ateşine tutmaları ya da isyanı bastırma girişimlerinin yanında Meclis-i Mebusâna girilmiş, Sultanın hal kararının alındığı 27 Nisandaki oturumda meclis locaları hınca hınç doldurularak vekiller etki altına alınmıştır.

Dönemin önemli isimlerinden olan Mustafa Kemal'in bu konuda İttihat ve Terakki'yle bir ilgisi olmayan ve ordunun siyasete karışmaması ilkesine kesinlikle inanmış bir subay olması ilgi çekicidir. Birçok kaynak Mustafa Kemal'in devrim sonrasında askerlerin siyasetten kesin olarak çekilmesini isteyen Cemiyet içindeki gruba mensup olduğunu doğrulamaktadır. Mustafa Kemal bu dönemde bu nokta üzerinde ısrar ederek kendine düşmanlar yaratmıştır¹⁸. Tanzimat'tan beri devam eden, subaylarla askerler arasındaki makas iyice açılmıştı. Subaylar tam anlamıyla politika ile meşgul idiler. Subaylarla askerler aynı hedefi gütmüyorlardı.¹⁹ Orduyu ellerinde tutan bir subay grubu padişahı devirerek yerine bir parti diktatörlüğü kurmuşlardı. M. Kemal'in askerlerin bu kadar politikaya karışmalarını uygun bulmadığı için İttihat ve Terakki yöneticileriyle anlaşmazlığa düştüğünü biliyoruz. Zaten İttihatçılar da yine kendileri bunun çıkmaz yol olduğunu anlayarak 8 Ekim 1912'de ordunun siyasetle uğraşmasını yasaklayan bir yasa çıkarmak zorunda

¹⁷ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki*, s. 86.

¹⁸ Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, Bağlam Yayınları, Ankara 1995, s. 88.

¹⁹ Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu Askeri "Yeni Düzen" in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*, İstanbul, Bilgi Ün. Yayınları, 2010, s. 175.

kalacaklardır²⁰. Mustafa Kemal'in Selanik'ten Libya'ya gönderilmesinin tesadüfi olmadığı mevcut görüşlerinden dolayı merkezden uzaklaştırılma maksadıyla yapıldığı da düşünülmektedir. Atatürk'ün yaveri Cevat Abbas'ın anılarında bahsettiği olay Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki Cemiyetine bakışının sergilenmesi adına son derece önemlidir. Mustafa Kemal'in Şişli'deki evinde Bahriye Nazırı Avni Paşa tarafından ziyaret edilmesi esnasında Avni Paşanın Mustafa Kemal'in onayı ile Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Paşa'yı da getirmesi ile cereyan eden konuşmada; Mehmet Ali Paşa'nın siz İttihat ve Terakkici misiniz sorusuna, Mustafa Kemal: "*Ben İttihat ve Terakkici değilim fakat İttihat ve Terakki'nin kuruluşunda ve esas gayesinde onunla beraberdim*" demesi dikkate şayandır²¹. Mustafa Kemal anılarında kendisinin, oportünist ve kendi çıkarlarını gözetken dolandırıcılar olarak tanımladığı İttihatçı liderlerin ondan nasıl nefret edip korktuklarını anlatır²². İttihatçıların kendi aralarındaki mücadeleleri de ciddi ve ince hesapların yapılmasına sebep olmuş, korkunç sonuçların doğmasında etkili olmuştur.

Resmi Türk biyografileri, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Mustafa Kemal'in kariyerini nasıl söndürmeye ve onu siyasal olarak tasfiye etmeye çalıştığını anlatır. Bunlarda Mustafa Kemal, Enver'in en büyük rakibi olarak görüp korktuğu bir kimse olarak gösterilir. Aydemir, Mustafa Kemal'de Enver kompleksi, Enver'de de Mustafa Kemal kompleksi olduğu sonucunu çıkarır²³. Mustafa Kemal'in üstleriyle ilişkileri çoğu zaman bozdu. Doğrusu, devrim sonrası yıllarda askerlerin siyasete karışmaması ilkesini şiddetle savunmasına rağmen, Mustafa Kemal bu dönemde, cephede aktif görevde olan bütün subaylardan daha

²⁰ Mevlüt Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, A.Ü. S.B.F. Yay., Ankara 1982, s.73.

²¹ Ahmet Avni Paşa, *Milli Mücadele ve Sürgün Yılları*, Timaş Yay., İstanbul, 2012, s.76. Başka bir görüşte Mustafa Kemal'in lider kadrosunda olduğu yönündedir. Herhangi bir tarihte Cemiyetten ayrıldığına dair bir belge olmadığı, 1916 yılında Cemiyetin üyesi olduğu, anılarında şiddetle Cemiyeti eleştirmesine rağmen hiçbir zaman ayrıldığı yönünde görüş bildirmemiştir. Erik Jan Zürcher, *a.g.e.*, 91.

²² Erik Jan Zürcher, *a.g.e.*, s.83.

²³ Erik Jan Zürcher, *a.g.e.*, s.83. Enver Bey'de Mustafa Kemal'e karşı onu kendi çevresinden uzaklaştırmak, onu şüpheli ve bozulmuş görmek şeklinde beliren ve yıllarca gelişecek olan bu kompleks karşılığı da Mustafa Kemal'de teşekkül etmektedir. Enver'i kıskanmak değilse bile, onu kudretli olduğu kadar kısır görmek, kendine karşı arka fikirleri olan, istikbalini zincirlemek isteyen bir insan görmek şeklinde bir kompleks. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966, C.1, s. 129.

fazla siyasal olarak aktifti²⁴. Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Paşa'nın Mustafa Kemal'e Enver Paşa ile ilgili sorduğu düşüncelerine “*Enver Paşa herhalde zamanın en kuvvetli adamı olması lazım gelir. Bunun aksini ispat edecek elimizde hiçbir belge yoktur. Buna karşın kuvvetli bir vesika vardır ki o da Enver Paşa'ya mevkide iken kimsenin karşı gelmemiş olması ancak o memleketi terk ettikten sonra birtakım insanların karşı gelmiş olmasıdır...* Enver Paşa ile tekrar çalışır mısınız sorusuna ise; *Ben askerlik hayatım boyunca Enver Paşa ile yakından işbirliği etmedim ki, bundan böyle bir ortaklık içinde olayım*” diyerek bir takım iddiaları reddetmiştir²⁵.

4- Basının Orduya Müdahalesi

11 Şaban 1326 tarihinde, “*Namus-ı Askeriyye'ye halel veren gazeteler*” hakkında tahkikat icarasına başlanması ile ilgili Meclis-i Vükela tarafından emir yayımlanmıştır²⁶. Dâhiliye Nezareti Muharebat-ı Umumiye Dairesi tarafından yayımlanan geçici kanunda gizli ve açık olarak siyasi teşkilatlara intisab eden, siyasi teşkilat kurulmasına yardımcı olan, nümayişlere katılan ve siyasi neşriyat yapan erkân, ümera ve zabitan ile askeriyyeye mensub olanlara tard, pranga-bend ve kayd-ı tecdid cezalarının uygulanacağını beyan eder²⁷.

Bütün bu karışıklık içerisinde bile sultan dışarıdan bakıldığında kendisinden iyi bir şekilde söz ettirmeyi başarmıştı. O gerek yurt içinde gerekse yurt dışında iyi etkiler bırakmıştı. Vatandaşlardan idaresine karşı herhangi bir muhalefet olmadı ve yabancı gözlemciler, bütün halinde, Sultanın idaresinden memnundular. Benjamin Disraeli, *Salisbury'e* şunları yazıyordu: “*Yeni Sultan gerçekten çok ümit verici görünmektedir. Yoksa Muhteşem Süleyman'ın yerini mi alacak?*” XIX. Asrın son çeyreğinde meşhur yazar Elizabeth Wormeley Latimer'de “*Sultanın misilsiz çalışkanlığı, benzersiz tutumluluğu, prensiplerini tavizsiz uygulaması ve*

²⁴ Erik Jan Zürcher, *a.g.e.*, s.101.

²⁵ Ahmet Avni Paşa, *a.g.e.* 75.

²⁶ BOA, *MV*. Dosya:120Gömlek:51, (11 Ş 1326).

²⁷ BOA, *DH. İD*. Dosya:19-2Gömlek:51(26 Za 1330).

cesareti, sadece kendi vatandaşlarının takdirini toplamakla kalmamış ve şehri ziyaret eden yabancılarında takdirini kazanmıştır”²⁸.

Sultan mevcut tehlikenin farkındaydı ve bu tehlike karşısında sürekli dikkatli hamleler yaparak politikalar üretiyor idi. Kendisine karşı tehlike teşkil edeceğine inandığı kişileri bir şekilde pasifize etmek adına devletin bekası için genellikle sulh yoluyla hal yolunu seçmekteydi. Gerek devlet ricalından, gerekse başta gazeteciler olmak üzere aydın kesimden sultana karşı duranlar, hafiyelerin de yardımıyla tespit edilmiş, etkisiz hale getirilmiştir. Genellikle merkezden uzaklaştırılmak maksadı ile sürgün edilerek cezalandırılan bu kesim zamanla affedilmiş, yurda girişleri sağlandığı gibi aralarında önemli görevler alanlar dahi olmuştur. Türk hareketi korku verecek surette büyümeye devam etti. Sultan esas itici gücün dışarıdaki sürgünlerden geldiğini anlayarak yeni bir yaklaşımı, barışma yaklaşımını denedi. Sultan sürgündeki liderlere yanaşma hareketine başladı. Tümgeneral Ahmet Celaleddin Paşa vasıtası ile Cenevre ‘de bulunan Mizancı Murat’ı bir mütareke yapmaya ve İstanbul’a dönmeye ikna etti²⁹. Bir başka isim olan Ahmet Rıza³⁰ ve Gazetesi *Meşveret* Avrupa’da ciddi bir baskıya maruz kalmıştır. Sultanın elçiler aracılığıyla yaptığı müdahaleler neticesinde gazetenin yayını Paris’ten Cenevre’ye nakledilmiştir. Cenevre’de ise yayımlanan matbaanın dizgi harfleri Sultan tarafından satın alınmış, zor durumda kalan gazetenin basımı Brüksel’e nakledilmiştir. 1897 yılında Belçika Hükümeti’nin engellemesi ile karşılaşan gazete yayını durdurulmuş, Ahmet Rıza’da 13 Kasım 1897 senesinde sınır dışı edilmiştir³¹. Sultan Abdülhamid itaat etmeyenler ile alakalı; “*Padişah demek bağışlamak demektir, cezalandırmak değil. Dinimizde bunu emreder; bir insanı doğru yola getirmek, bin hayır işlemektir.*” Sultan bu cümleler ile aslında kin gütmemediğini, asıl amacının itaatsizlerin kontrol altında tutulması gerektiğini

²⁸ Ernest Edmondson Ramsour, *Genç Türkler ve İttihat Terakki*, Etkin Kitap, İstanbul, 2009, s.22. Elizabeth Wormeley Latimer, *Russia and Turkey in the nineteen century*, Chicago, 1890, s.343. Benjamin Disraeli İngiliz Başbakan.

²⁹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, T.T.K. Yay., Ankara, 1993, s.197-198.

³⁰ Ahmet Rıza (1859-1930) ilk Osmanlı parlamentosu üyesi Ali Rıza Bey’in oğlu. Kendisi maarif müdürlüğü yapmış, kendi camiası içinde ciddi bir nüfuza sahip. 1895 yılında Halil Ganem ile birlikte *Meşveret* isimli Türkçe ve Fransızca yayınlanan bir gazete çıkartacaktır. Erik Jan Zürcher. *a.g.e.*, s.41.

³¹ Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yay., İstanbul 2000, s.44.

belirtmiştir³². Sultana karşı direniş tahta çıktığı ilk günlerden itibaren mevcut yapılanma içerisinde yavaş yavaş olgunlaşmaya başlamıştı. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden çok daha önce 1896'da organize edilmeye çalışılan darbe girişimi Tokatlıyan Lokantasında tamamen tesadüfi sayabilecek bir şekilde deşifre edilmiş, failler ise aynı yöntemle sürgün edilerek merkezden uzaklaştırılmışlardır³³. Ramsour sultanın sürgün politikasını kendi sonunun hazırlanışı olarak değerlendirmektedir. Konu ile alakalı yorumunu yaparken şu sözlere yer verir.

Sürgün edilenlerin çoğu bir şekilde kaçmayı başarmışlar ve isyancı masonik düşüncelerini içeride ve dışarıda yayma imkânı bulmuşlardır. Bu türden bir politikayla Sultan, hâkimi bulunduğu imparatorluğun küçük bir kesimindeki mikrop üreme yuvalarını kuruturken hastalığın daha geniş sahalara yayılmasını da kolaylaştırmış oluyordu. Genel olarak söylemek gerekirse Sultanın yukarıdaki politikası –veya politikasızlığı- kendi düşüşünü hazırlayan sebeplerin başında gelmektedir³⁴.

Sultan'ın sonunu hazırlayan diğer bir etken ülke içerisinde faaliyet gösteren ve yüksek seviyede eğitim veren kurumların yeterince denetlenememesi burada muhalif fikirlerin rahatça yayılmasıdır. İstibdat ile alakalı hüküm verirken dönemin koşullarının çok iyi bir şekilde göz önünde bulundurulması gerekir. Abdülhamid dönemi incelendiğinde pek çok kaynakta dönem “istibdat dönemi” diye adlandırılarak belli bir baskı ve zulüm çağrıştırılır. Baskıyı doğuran şartlar nelerdi? Sultan Abdülhamid kimlere ve neye karşı tedbir alma yoluna gitmişti? Bunun üzerinde dikkatlice ve insafıca durmak gerekir. Baskıcı rejimleri kuran ve uygulayanlar hakkında hiçbir zaman hüsn-ü zan beslenmediği aşikârdır. En azından vicdanlarda bir soğukluk olduğu gerçektir. Genel kanı istibdadın zulüm, zulmü yapanında zalim olduğu mantığıyla hareket edildiğinde, Sultan Abdülhamid'i karalamak için kendisine müstebit demek yeterli olacaktır. Sultan

³² İsmet Bozdağ, *Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, Truva Yay., İstanbul 2010, s.47.

³³ Nûmune-i Terakki Müdürü Nadir Bey, yapılacak darbeyi bir gün önceden verdiği bir davette alkolün de etkisiyle ağzından kaçırınca konu sarayın bilgisine sunulmuş ve aynı gece failer evlerinden alınmak sureti ile toplatılıp cezaya çarptırılmışlardır.

³⁴ Ernest Edmondson Ramsour, *Genç Türkler ve İttihat Terakki*, s.46.

karşıtları da bunu çok iyi bildiklerinden benzer tutumlar sergilemişlerdir. Bu devrin aydınları Meşrutiyet'in gelişiyle yazdıkları anılarında Abdülhamid istibdadının korkunç yanlarını tanıtmakta gösterdikleri abartmalar ya da gülünçleştirmeler, yalnız bu rejimin trajik ya da komik özellikleri değil aynı zamanda aydınların kendilerinin psikolojisini de yansıtır³⁵.

5- Muhalefet-İktidar Çekişmesi

Demokrasileri sağlamlaştıran yegâne değer güçlü muhalefettir. Muhalefet dozunun ayarlamasında ölçünün ne olacağı ise fertlerin ya da muhalefet eden organlarının ülkelerine hizmet etmekteki heveslerinin ülke menfaatleri için mi, yoksa koltuk hırsıyla mı olduğuyula doğru orantılıdır. Yazılı hukuk kurallarının hâkim olduğu modern toplumlarda günlük yaşamdan, devlet yönetimine kadar her alanda bu kurallar var olmalıdır. Osmanlı devleti gibi sağlam bir geleneğe sahip toplumlarda yazılı ve kendi kültürü dışında hazırlanmış hukuk kurallarının uygulamaya konulması beraberinde bir takım sıkıntılara yol açmıştır. Osmanlı modernleşmesi de bu çizgide başta hukuk alanında olmak üzere ciddi çatışmaların yaşanacağı olayları beraberinde getirmiştir. Ali ve Fuat Paşaların Fransız kaynaklı hukuk kurallarını "*code civil*" uygulamaya koyma çabaları esas olarak Ahmet Cevdet Paşa'nın mecellesi ile tepki bulmuş, akabinde de ciddi tartışma ve kaygılara sebep olmuştur. Tanzimat'tan itibaren Batı'dan alınan kanunların genellikle Fransız kökenli olmasının da etkisiyle, dönemin en ünlü medeni hukuku olan Fransız Medeni Kanunu'nun iktibas edilmesi fikrini savunan Âli Paşa'nın önderliğindeki Osmanlı aydınları ile ünlü Tarihçi Ahmet Cevdet Paşa'nın önderliğindeki İslam Hukuku yandaşları arasında büyük bir mücadele başladı³⁶. İslahat Fermanı Dönemini'nin önde gelen kişilerinden olan Âli Paşa, o zamanın en ileri medeni kanunu olan Fransız Medeni Kanunu'nun bazı değişikliklerle kabul edilmesinin, ülkede hukuk birliği yaratacağını ve azınlıkların ayrılma eğilimlerini engelleyeceğini düşünüyordu. Âli Paşa'nın karşısında yer

³⁵ Niyazi Berkes, *a.g.e.*, s.359.

³⁶ Gülnihal Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci*, T.T.K. Yay., Ankara 1996, s. 159.

alan Ahmet Cevdet Paşa ve yandaşları ise, Hıristiyan bir ülkeden Müslümanlar için medeni kanun alınmasının sakıncalı olduğunu, bu hükümlerin halka uymayacağını, mevcut İslam medeni hukuk kurallarını sistemli bir biçimde bir araya toplamanın amacı sağlamaya yeterli olacağını savunuyordu. Ahmet Cevdet Paşa konu ile alakalı gerekçe ve fikirlerini dile getirirken, “*günden güne Avrupalıların Memalik-i mahruse’ye tevarrüdü ziyadeleşüp al’el-husus Kırım Muharebesi münasebetiyle fevkaledde çoğaldı ve bu cihetle daire-i ahz ve îta vüs’at buldu.. Ecnebiler mehakim-i şer’iyyeye gitmez oldu. Müslim aleyhinde gayr-i müslimin ve zimmî aleyhine müstemenin şهادeti şer’an isti’ma’ olunmak meselesi ise Avrupalıların nazarına pek ziyade çarpar olduğundan Hıristiyanların mehakim-i şer’iyyede muhakemelerine itiraz eder oldular. Bundan dolayı bazı zevat Fransa Kanunları Türkçeye tercüme olunup da mahakim-i nizamiyede anlar ile hükm olunmak fikrine sahib oldular. Hâlbuki bir milletin kavanin-i esasiyyesini böyle kalb-ü tahvil etmek ol milletin imha hükmünde olacağından, bu yola gitmek caiz olmayıp ulema güruhu ise o makule alafranga efkâra sapanları tekfir ederdi. Frenkler dahi Kanununuz ne ise meydana koyunuz biz de görelim ve tebaamıza bildirelim derlerdi”³⁷.*

Tanzimat’a karşı ilk siyasal tepki, Osmanlı devletinin çağdaşlaşma sorununun gerektirdiği reformları Batı devletlerinin baskıları altına getirdiği halde reformlardan Müslüman halka yarar sağlamayışının yarattığı bir tepkidir. Buna ulusçuluk tepkisi demekten çok şeriatçılık tepkisi demek gerekir³⁸.

Âli ve Fuad Paşa Osmanlı Devleti’nin yönetimini talihsiz bir zamanda üzerlerine almışlardı. 1856 Hatt-ı Hümayunu’na karşı, ilan edilmesinden bu yana, içten içe hissedilen tepki kendileri için hiçte az sıkıntılı değildi³⁹. Tanzimat’a tepkiler sürerken 1856 Islahat Fermanı’nın hazırlanmasında görev alan İngiliz Elçi Lord Canning bizzat komisyonda görev almış, Osmanlı’dan kopartılacak her türlü taviz için ve bunları temin adına her türlü gayreti sergilediği görülmüştür. Fermanı denetleme yetkisini batılı devletlerin elinde bulundurması gerektiğini talep edecek

³⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir*, T.T.K., Ankara 1991, C.1, s.62-63.

³⁸ Niyazi Berkes, *a.g.e.*, s.265.

³⁹ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, s. 25.

kadar ileri giden Lord Canning bu hakkı elde edememenin huzursuzluğunu fazlasıyla duymuştur. Ahmet Cevdet Paşa Islahat Fermanı ile alakalı Tezakir’de;

“Bu fermanın hükmünce teba-i Müslime ve gayr-i Müslime kâffe-i hukukta müsavi olmak lazım geldi. Bu ise ehl-i İslâma pek ziyade dokundu. Mukaddema musâlahaya esas ittihaz edilmiş olan mevadd-i erba’adan birisi hırityanların imtiyazatı mes’elesini olup ancak istiklal-i hükümete dokunulmamak şartı ile mukayyed idi. Şimdi ise imtiyaz bahsi geri kaldı. B’il cümle hukuk-ı hükümette teb’a-i gayr-i Müslime ehl-i İslâm ile müsavi add olunuverdi. Ehl-i islamdan birçoğu âba ve ecdadımızın kaniyle kazanılmış olan hukuk-ı mukaddese-i milliyemizi bugün ga’ib ettik. Milleti-i islamiyye millet-i hâkime iken böyle bir mukaddes haktan mahrum kaldı. Ehl-i İslâm bu bir ağlayacak ve matem edecek gündür deyu söylenmeğe başladılar”⁴⁰.

Kasım ayı içerisinde Edirne’deki ikinci ordu karargâhında yaptığı konuşmada, Mahmut Şevket Paşa da subaylardan siyasetle uğraşmamalarını da istemiş ve siyasal çıkarlar için ordunun kullanılmasına bir örnek olarak Miralay Sadık Bey’in cemiyetle Bab-ı âli arasındaki görüşmeler için Cemiyet tarafından temsilci olarak seçilmesini göstermişti. Orduyla Cemiyet arasındaki ayrılıklar her zaman bu kadar açık olarak ortaya çıkmamaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu’nu ilgilendiren konular, çoğunlukla İngiltere ile Almanya arasındaki bir rekabet sorunu biçiminde ortaya çıkmaktaydı. Cemiyet İngiltere’ye ordu ise Almanya’ya dönmüştü ve Cemiyet’in yayın organlarının çıkan Almanya ile ilgili bir eleştiri aslında ordunun eleştirmesi demekti⁴¹.

Osmanlı ordusunu terhis etme girişimi eşine az rastlanır bir yaptırım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir dönem tüm dünyayı dize getiren Osmanlı ordusu, yok olma sürecine tâbi tutulmuştu. Çeşitli yöntem ve tekniklerle Batının önce kültürel olarak ordu içine sızmayı başarması, ardı ardına girilen savaşlarda alınan mağlubiyetlerle gerçek hedefi işgaller ile açığa çıkacak olan Batı daha sonra da Mondros Mütarekesi’nin 5. ve 6. maddeleri ile de orduyu yok edecekti. Birileri

⁴⁰ Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir*, 1-12 (Yay. Cavid Baysun), T.T.K.. Yay., Ankara 1991, s.67-68.

⁴¹ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki*, s.104..

tarafından ordu itibarsızlaştırılmaya çalışılmış, şanlı geçmişe sahip bu yapı düştüğü durumun farkında olmadan başkalarının hizmetine girmişti. Yüksek rütbeli subaylar yabancı askeri erkânın adeta emir eri gibi davranmıştır.

Sonuç

Ordu- siyaset ilişkilerinin geçirdiği süreçler göz önüne alınıp değerlendirme yapılacak olursa, son dönemlerde özellikle Balkan Savaşı öncesinde politikaya aşırı derecede bulaşmış oldukları görülüyordu. Meşrutiyet sürecinde alt rütbeli subaylar tarafından özellikle yüksek rütbeli subaylara karşı takınılan olumsuz tavırlar ve sonuçta erata yapılan eziyetler ve cephelerde alınan yenilgiler de eklenince ordunun imajı halk arasında çok da itibarlı ve saygın bir halde değildi. Sorumluluk duygusu zayıflayan orduda ruhi terbiye, fikri terbiye ve fedakârlık hissi yok denecek seviyeye gelmişti. Subay grubu politik ihtilaflarla bozulmuştu. Siyasi ihtiraslar subay sınıfını askerin talim ve terbiyesinden çok, hükümetin tenkit ve taklibiyle uğraşmaya sevk etmişti.⁴² İttihatçı subayların politize olmasına bir tepki olarak Halaskaran Zabitan grubu ortaya çıkmış, böylelikle Osmanlı ordusu iki kısma ayrılmıştı. Bundan sonraki süreçte ordu içindeki gruplar birbirlerine karşı siyasi gelişmelere yön vermeye başlamışlardı. İşte Balkan Savaşı'na ordu içindeki bu iki grubun birbiriyle rekabet ve çekişmesi üzerine girilmiştir.

Meşrutiyet dönemi Edirne'de yayınlanan *Ordu Mecmuası*'nda kaleme alınan "Harbiyelerimiz" başlıklı makale aslında askerin dış dünya ile sorunun henüz okul yıllarında başladığını açıkça anlatır niteliktedir. "*Tesislerindeki maksad düşünülecek olursa selamet-i vatanın buradan çıkacak gençlerin elinde olduğunu herkes teslim eder. Şu son zamanlarda bu mektepler bir iki pespayenin elinde bazice-i hevesat olmuş ve şunun bunun gayrı meşru emellerine, iltimaslarına, suistimallerine, bir zaman tatbik teşkil etmiş idi. Vatani müdafaya, selamet-i memlekete temine muktedir, fa'al ve ma'lumatlı zâbit yetiştireceği yerde gaye-i*

⁴² Suat Zeyrek, "I. Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı Askerinin Talim- Terbiyesi ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme", İÜ, *Avrasya İncelemeleri Dergisi(AVID)*, C:1, no:1, 2012, s. 303-304.

emel üç sene nihayetinde vatanın muhtelif köşelerinden koşarak veya sürüklenerek gelmiş muhtelif tabiyet ve kabiliyette gençlerin kollarına birer sırma şerit dikmekten ibaret zan olunur idi. Bir iki namuskâr ve vazifeşinas muallim ve mürebbi istisna edilirse hemen me'mureyn saire talebede tahsil için heves uyandırmayı takdir etmez. Talebeden tahsilden ziyade sadakat talep olunur idi. Muktedir ve namuskâr bir zâbit olmak emelleri şakirdanın ekserisinde tesis etmemiş, herkes sınıf geçmek ve nişan dikmek maksadından başka bir şey gözetmiyor idi. Hatta bu eskârımıza i'lan-ı hürriyetten sonra bazı harbiye mekteplerinde vukuu'nu istediğimiz asafengiz hadisat bir delil teşkil edebilir. Müsavat, Bilaistisna herkesin sınıf geçmesidir. Adalet, İmtihanlar müsamahakârına icrasını talebe sevk etmiş. Hürriyet, Vazifesini namuskârane ifa etmek isteyen bir iki muhterem muallimin a'leni ve hafî tehdidine vesile olmuş. Muallimlerde evvelce yukarının istibdadı altında ezilirken, bu defa ma'iyetinin istibdadına zebun olarak müsamahakârane davranmışlar”⁴³.

Dışarıdan bakıldığında temel amaç olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin dağılmayı önlemek, bununla birlikte farklı Milletlerin de Osmanlı bünyesinden kopmadan yaşamasını sağlamak gibi bir amacı vardı. Cemiyet liberal, güçlü bir merkezi yapıya sahip din- devlet ayrımının hissedilir derecede hâkim olduğu bir ülke kurmayı planlamıştır. Mevcut yapı içerisinde planlanana hayata geçirmek, planlayanlar için ciddi sorumluluk ve geri dönüşü imkânsız bir vaziyet almıştır. İttihat ve Terakki'nin Osmanlı birliği görüşü din ya da ırkları ne olursa olsun bütün Osmanlıların merkezi devletin eşit vatandaşlarıdır ki bu Tanzimat görüşünden ziyade, II. Mahmut'un görüşüne yakındır. Abdülhamid'in imparatorluğunu miras alan ittihatçılar, Türk ulusçuluğu da dâhil siyasal anlamdaki her ulusçuluğu imparatorluğa karşı bir ihanet sayma görüşüne de mirasçı olmuşlardı⁴⁴.

İttihat ve Terakki Cemiyet'i iktidara geldiği andan itibaren şanssızlıklar ve olumsuzluklardan bir türlü kurtulamadı. Cemiyetin en büyük savunucularından olan Hüseyin Cahit Yalçın, Talat Paşa'yı anlattığı kitabında Cemiyetten söz

⁴³ İsimli, “Harbiyeler”, *Ordu Mecmuası*, S.4, 21 Ağustos 1324, s.8.

⁴⁴ Niyazi Berkes, *a.g.e.*, s. 401.

ederken, üyelerin tecrübesizliğinden ve mevcut durum karşısındaki dirayetsizliklerin temel sebebini açıkça ifade etmektedir.

İttihat ve Terakkiyi düşünenler ve hayatlarını feda etmek bahasına yaşatmaya ve genişletmeye çalışanlar birer tecrübeli devlet adamı değildiler. Onlar hep gençti. Küçük birer memur, birer zabıt, birer kâtip vesaire, büyük bir tahsilleri yoktu. Memleket mekteplerinde, hatta en yüksekleri dâhil olmak üzere, bir parça ne öğrenmek kabil ise ancak onu biliyorlardı. Hükümetin nasıl idare edileceğinden haberleri yoktu. İnhitatın son derecesine varmış olan Osmanlı İmparatorluğunu bekleyen tehlikelerin karışıklığından, azametinden ve katiyetinden haberleri yoktu. Onlar sadece vatanlarının ve Türklüğün inkıraz tehdidi altında bulunduğunu her günkü tecrübeleri ile biliyorlar, buna karşı içlerinde tahammül edilmez bir acı duyuyorlar, memleketi kurtarmak için padişahların istibadına nihayet vererek vatanda hürriyet ilan etmekten başka dertlerine bir çare olamayacağına inanıyorlar ve bu gayeye erişmek için istibadı yıkmaya çalışıyorlardı. Osmanlı İmparatorluğunu kurtarmaya sadece hürriyeti ilan etmenin kâfi geleceğine inanmışlardı⁴⁵.

Mehmet Talat Paşa'nın askeri basında da ciddi anlamda kendine yer bulduğu satırlar ve resimler olmuştur. Bunlardan en dikkat çeken resimler gerek *Harb Mecmuası*'nda gerekse *Donanma Mecmuası*'nın savaş yıllarında yayımladıkları sayılarında yer alan portreleridir. Özellikle Harb Mecmuası'nda yer alan Mülazım-ı evvel Talat Bey dipnotuyla verilen asker üniformalı resmidir. Askere itibarın en üst düzeyde olduğu yıllarda böyle bir resim yayımlanması Talat Paşa'nın itibarı açısından son derece önemli bir yer tutmaktadır⁴⁶. Faaliyetlerini bütün yoğunluğuyla sürdüren cemiyete karşı yoğun bir muhalefet oluşmaktaydı. Cemiyete muhalif kanat da cemiyetin en güçlü silahı olarak kullandığı basın ve yayın yolunu seçmiş, zaman zaman saraydan da destek almak suretiyle cemiyete ve ileri gelenlerine karşı güçlü ve ses getiren yazılar yazmışlardır. Gerçi bunu yapanlar zamanı gelince muhalif duruşlarını her ne kadar canlarıyla ödeyeceklerse de o günün karışık ve bunalımlı ortamında tetikçisi dahi bulunan siyasi bir

⁴⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, *Talat Paşa, Yedigün* Neşriyat, İstanbul, 1943, s.13-14.

⁴⁶ *Harb Mecmuası*, S.1, Teşrin-i sani 1331, s.8.

oluşumun karşısında olmaktan geri durmamışlardır. Belki de Cemiyetin kurşunlarına kurban giden pek çok gazeteci ve devlet adamı henüz şekillenen demokrasiye inanma çabalarının ya da Sultana bağlılıklarının bedellerini canlarıyla ödediler.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Y..A..HUS., Dosya:523 Gömlek: 116, (18 C 1326).

DH. İD. Dosya:79 Gömlek12, (16 M 1330).

MV. Dosya:120Gömlek:51, (11 Ş 1326).

DH. İD. Dosya:19-2Gömlek:51(26 Za 1330).

Gazete ve Mecmualar

Hüseyin Cahit, “Askerler ve Cemiyet” *Tanin*, 26 Ekim 1909.

“Harbiyeler”, *Ordu Mecmuası*, S.4, 21 Ağustos 1324, s.8.

“Hiss-i Vazife”, *Kılınç*, S.2, 25 Kanun-ı evvel 1325, s.1.

Kitap ve Makaleler

Ahmet Avni Paşa, *Milli Mücadele ve Sürgün Yılları*, Timaş Yay., İstanbul 2012.

Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir*, T.T.K., Ankara 1991.

Alkan, Ahmet Turan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2001.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966.

Bengi, Hilmi, *Gazeteci, Siyaset ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2000.

Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yay., İstanbul 1985

Bilim,Cahit, “Tercüme Odası”,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13495.pdf> (30/08/2012).

Bozdağ, İsmet, *Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, Truva Yay., İstanbul 2010.

Bozdemir, Mevlüt *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, A.Ü. S.B.F. Yay., Ankara 1982.

Bozkurt, Gülnihal, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci*, T.T.K. Yay., Ankara 1996.

Ahmed, Feroz, *İttihat ve Terakki, (1808-1914)*, Kaynak Yay., İstanbul 1984.

Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet Bir Devrin İçyüzü 1908-1918*, Arba Yay., İstanbul 1989.

Kabacalı, Alpay, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1994.

Mardin, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yay., İstanbul 2009.

Kuntay, Mithat Cemal, *Namık Kemal Devrinin İnsanları ve Siyasi Olayları Arasında*, Milli Eğitim Basımevi İstanbul 1949.

Kuran, Ahmet Bedevi, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yay., İstanbul 2000.

Latimer, Elizabeth Wormeley, *Russia and Turkey in the Nineteen Centry*, Chicago 1890.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, T.T.K. Yay., Ankara 1993.

Ramsour, Ernest Edmondson, *Genç Türkler ve İttihat Terakki*, Etkin Kitap, İstanbul 2009.

Tütengil, Cavit Orhan, *Yeni Osmanlılardan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011.

Zeyrek, Suat, "I. Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı Askerinin Talim- Terbiyesi ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme", İÜ, Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD), C:1, no:1, 2012.

Zürcher, Erik Jan, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, Bağlam Yayınları, Ankara 1995.